

**UN CAIET-JURNAL INEDIT: ÎNTÂMLĂRILE MAI ÎNSĂMNATE
OBSERVATE ÎN TIMPUL PĂSTORIEI MELE (1915), APARTINÂND
PREOTULUI IOAN POPA DIN BUCERDEA VINOASĂ**

IOANA RUSTOIU,
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Într-un dosar din arhiva Parohiei Ortodoxe Bucerdea Vinoasă cu documentele anului 1915, alături de actele oficiale, ciornele sau dubletele adreselor către Protopopiatul ortodox Alba și/sau Consistoriul sibian, s-a păstrat și un caiet care, prin titlul anunțat pe prima filă, descria evenimentele trăite imediat după hirotonire de preotul Ioan Popa. Textul, de 23 de pagini, părea, la prima vedere, o altă istorie „prin cei mici”, o relatare necunoscută despre viața unei comunități românești ortodoxe de la începutul secolului XX. Tânărul paroh nu și-a propus redactarea unei istorii a satului, nici o prezentare a antecesorilor săi¹, - deși câteva trimiteri la trecut sunt inevitabile - așa cum au gândit preoții altor cronici parohiale identificate în alte fonduri parohiale². Ioan Popa nu scrie o istorie a parohiei pentru care fusese numit preot, ci, așa cum anunță încă din titlul primei file a caietului, doar o descriere a *Întâmplărilor mai însemnate observate în timpul Păstoriei mele*³. Deși și-a propus să scrie constant, alte obligații l-au determinat să întrerupă pentru perioade mai lungi notițele referitoare la activitatea sa, astfel încât doar 13 zile ale anului 1915 sunt dedicate caietului său: 1 ianuarie, 20 martie, 24 aprilie, 25 aprilie, 28 aprilie, 12 mai, 30 mai, 8 iulie, 13 iulie, 1 septembrie, 19 septembrie, 13 octombrie și 22 noiembrie⁴.

Prima relatare, întinsă pe trei pagini, este o autobiografie. Ioan Popa s-a născut în 1 octombrie 1890, în comuna Măhaciu⁵, comitatul Turda-Arieș, din părinți greco-catolici. A urmat „școala nemțească” din Aiud, unde l-a avut dascăl pe Weinrich Frigyes, descris de viitorul preot ca „un om dedicat școlii”, o personalitate a locului și nu numai, colaborator la ediția unei monografii etnografice a comitatului Albei Inferioare⁶. Amintirea profesorului său nu este una întâmplătoare. Mutat la Blaj, pentru continuarea studiilor, Ioan Popa

¹ Așa cum apar în alte cronici parohiale (Lazăr 2011, p. 325-329; Onofrei 2012, p. 176-177).

² Vezi Rustoiu, Vaida 2015; Rustoiu, Zecheru 2013, p. 477-532 sau *Cronica satului Deal* (SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Deal*, reg. 4/1903-1950).

³ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 151-163.

⁴ Și de la titlu (1 ianuarie 1915) până la prima însemnare a lăsat să treacă câtva timp (20 martie 1915).

⁵ Azi localitatea Măhăceni (comuna Unirea, jud. Alba).

⁶ *Alsófehér varmegye szász népe*, Nagy Enyed (Aiud), 1899. Profesorul a scris capitolul dedicat sașilor (o prezentare a cărții a fost publicată în revista *Transilvania*, nr. II-III, februarie-martie 1900, Sibiu, p. 71).

întâlnește un alt dascăl de seamă, pe Alexiu Viciu, considerat ca fiind „aderentul lui Moldovan Gergely”. Profesorul Alexiu Viciu era din 1879 titularul catedrei de latină și limba română a Gimnaziului greco-catolic din Blaj⁷, celălalt, Grigore Moldovan, un cunoscut folclorist, traducător, gazetar și profesor universitar, titular al catedrei de limba și literatura română a Universității „Franz Josef” din Cluj⁸, un nume cunoscut în epocă, dar căzut în dizgrația românilor⁹. Afinitatea lui Alexiu Viciu pentru Grigore Moldovan este privită din perspectiva preocupărilor etnografice comune și, deși profesorul blăjean tipărise numeroase manuale și dicționare școlare utile elevilor săi, preocupările pentru etnografia românească erau în accepțiunea preotului din Bucurdeia Vinasă, mult mai importante¹⁰. O altă personalitate care a marcat adolescența viitorului paroh a fost Gavrilă Precup - profesor la Gimnaziul blăjean din 1902, apoi fondator al Reuniunii meseriașilor din Blaj, vicepreședintele CNR Blaj, delegat al Blajului la Adunarea Națională de la Alba Iulia¹¹, în casa căruia Ioan Popa a fost cazat pe perioada celor 8 ani de școală.

La finalul studiilor, s-a înrolat în armata Imperiului, repartizat la „regim[en]tul curat nemțesc *Erzherzog Rainer* Nr. 59”, „în orașul mare austriac Salzburg”. Stagiul militar de un an a constituit pentru tânărul de 19 ani o experiență interesantă, de care a profitat din toate punctele de vedere: a vizitat orașe din Austria și Elveția, a observat și comparat stiluri de viață. A întâlnit și aici oameni importanți (maiorul George Fleșer a fost un astfel de exemplu¹²) și mai ales, a văzut „ce înșămnează a fi omul datoriei”.

S-a reîntors la viața obișnuită, pentru a se orienta spre o carieră în domeniul științelor juridice, ca practicant în cabinetul avocatului din Vințu de

⁷ Profesor al Seminarului blăjean din 1879 (Comșa 1940, p. 109-110; Tatai, Tatai-Baltă 2017, p. 132, 135).

⁸ Din 1889 a fost raportor pentru secția română a Societății Etnografice a Ungariei. A colaborat la monografia comitatului Albei Inferioare, editată la Aiud în 1899, împreună cu prof. Weinrich Frigyes și Lázár Istvan (*Transilvania*, nr. II-III, februarie-martie 1900, Sibiu, p. 71).

⁹ Vezi Mitu 2006, p. 104, dar și articolele dedicate carierei și studiilor sale de folclor la Weber 1999, p. 133-137 și Berki 2011, p. 156-166.

¹⁰ O listă a cărților și manualelor lui Alexiu Viciu la Comșa 1940, p. 110; o bună parte a cărților și dicționarelor sale sunt deținute de Biblioteca Națională (<https://biblacad.ro/bnr/brmautori.php?aut=v&page=490&&limit=10>, accesat în 26 ianuarie 2020).

¹¹ *Unirea*, nr. 38, 17 septembrie 1921, p. 4; Comșa 1940, p. 125-126; *Dicționar* 2019, p. 61-62; Tatai, Tatai-Baltă 2017, p. 137-139.

¹² Despre maior, ziarul *Telegraful Român* informa în nr. 114 din 30 octombrie/12 noiembrie 1914 (p. 463) că a reintrat în armata activă: „Dintr-o scrisoare particulară aflăm că domnul major ces. și reg. George Fleșeriu, care s-a reactivat și a fost trimis pe câmpul de război din Galiția, în luptele grele din 1 și 2 Noiembrie a.c. a fost rănit la umărul drept și acum se află în îngrijire medicală în spitalul din Cracovia. Dorim grabnică însănătoșare domnului maior, care știe manua și sabia și condeul, cu aceeași desteritate” (probabil o referire la articolul semnat de George Fleșeriu „Acum e momentul!”, publicat în nr. 88 din 23 august 1914 al *Telegrafului Român*, p. 257-258).

Sus (azi Unirea, jud. Alba), Dr. Weisz Zoltan, aproape de satul natal. Doar că munca de acolo nu era deloc ceea ce-și dorea – „În cancelarie începui să cunosc sufletul încă neformat al neamului meu și din ce în ce îmbătrâniam în praxă, îmi era tot mai grea la inimă această carieră lipsită de ideal” – și decide să se îndrepte spre teologie. Fiind greco-catolic, ar fi trebuit să urmeze Seminarul teologic din Blaj, doar că - din motive care nu ne sunt dezvăluite - nu a fost admis printre studenții acestei instituții și, foarte hotărât să devină preot, în august 1911, renunță la religia părinților săi: „părăsii religia gr.-cat. și intrai în sânul bisericii adevărate dreptcredincioase ortodoxă, intrând totodată în Ziua Domnului de 12/25 Sept. 1911 în Seminarul teologic greco-ortodox din Arad”. Și aici doi profesori sunt remarcați: Roman Ciorogariu, viitorul episcop al Oradiei¹³ și Teodor Botiș¹⁴. După doar un an s-a transferat la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu, iar după alți doi ani de studiu a fost hirotonit și numit preot în Bucerdea Vinoasă¹⁵.

Parohia în care își începea cariera era considerată „foarte slabă”¹⁶, cu porțiune canonică puțină¹⁷ și o comunitate care a trecut prin mai multe episoade de convertire la unire în timpul predecesorilor săi¹⁸. În *Însemnări* constată doar că oficiul parohial „a fost foarte neglijat de fratele antecesor, lipsind foarte multe acte de preț din cauza cărora eu azi întâmpin o foarte mare greutate”¹⁹.

¹³ Redactor al revistei *Biserica și Școala* și autorul unor interesante memorii (*Zile trăite*, Oradea, 1926), vezi Păcurariu 1996, p. 95-96. .

¹⁴ *Ibidem*, p. 58; Neagu 2018, p. 199-207.

¹⁵ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 153^v, în **Anexă**.

¹⁶ MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4311, doc. 11. Concursul pentru postul de paroh a fost publicat de protopopul Ioan Teculescu în *Telegraful Român* (nr. 97, 18 septembrie/1 octombrie 1914, p. 296). Era considerată parohie de clasa a III-a.

¹⁷ „Porțiune canonică nu am afară de 2 cară de fân absolut nimic, ci numai simbria” (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4311, doc. 11).

¹⁸ Protopopul de Alba Iulia, solicitat să cerceteze problemele din parohie, în 8 octombrie 1891, l-a criticat pe fostul paroh, Theodor Pop: „fiind cauza la multe treceri la altă confesiune a poporenților sei, și de va continua și mai departe, el va remenea pastoriu fora turma” (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4311, doc. 33 și 48). Șematismul greco-catolic din 1900 consemnează că cei mai mulți credincioși au trecut la unire „sub preotul Nicolae Giurca, care a funcționat de la 1861-1886” (Șematism 1900, p. 137-138).

¹⁹ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 154^f, în **Anexă**. Un „Inventariu despre toate actele oficiului și arhivului parohial gr. ort. din parohia Bucerdea Vinoasă” a fost încheiat la 20 mai 1914, între preotul pensionat Theodor Pop și administratorul parohiei, preotul Ighiului, Petru Circo. Sunt înșirate aici *Protocolul botezașilor* (3 registre din anii 1819-1850, 1850-1894, 1894-1914); *Protocolul cununașilor* (două registre din anii 1850-1905, 1905-1914), două *Protocoale ale buneii învoiri* (anii 1796-1833; 1833-1914), *Protocoalele morșilor*, 4 registre (1813-1850, 1850-1884, 1884-1901, 1901-1914), *Protocolul ședințelor comitetului parohial* (nu se precizează anii extremi), „acte și circulare 174 bucăți, absolute de racioșine 1883-1892, un sigil al bisericii și unul al școalei și unul vechiu, mai multe

Odată instalat în parohie, preotul, așa cum și-a propus atunci când a ales să studieze teologia, observă starea materială și morală a celor 757 de credincioși. Slujește la biserică, îi spovedește pe cei veniți la liturghie în număr mare și identifică problemele cu care se confruntă comunitatea: „desfrâul și credința în descântece și vrăjitorii”, de care se făceau vinovate, în principal, femeile – „Aceasta lasă foarte mult de dorit mai ales la genul feminin”! -, deși nici bărbații nu păreau toți virtuoși, căci și ei „pică în ghearele păcatului vicios”²⁰. O parte a locuitorilor din Bucerdea Vinoasă plecaseră în America - doar temporar, pentru „5-10 ani” - atrași de un câștig material mai rapid. Acasă și-au lăsat soțiile tinere și viile bogate, un melanj nepotrivit, după cum constată parohul, atunci când în Registrul botezaților e nevoit să înregistreze prea multe nașteri nelegitime. Îl surprinde, de asemenea, numărul prea mic al copiilor din casele parohienilor săi, „în nefericitul sistem săsesc de doi”²¹, deși satul avea o comunitate omogenă: doar români, cu o excepție, o unguroaică care ajuta femeile să lepede pruncii în a treia lună de sarcină. Intervenția sa era astfel mai mult decât necesară, iar arma eficientă pentru îndreptarea lucrurilor nu putea fi alta decât predica²², iar în cazul avorturilor produse de licoarea unguroacei - „beutura omorătoare” -, apelul la instituțiile statului, printr-o plângere adresată Jandarmeriei care a avut ca efect desfășurarea unei anchete, despre al cărei rezultat preotul Ioan Popa ar fi urmat să noteze în filele caietului-jurnal.

Anul hirotonirii sale nu a fost însă unul favorabil: 1915, al doilea an în care ardelenii luptau pe fronturile Primului Război Mondial - „atunci când focul european era mai crâncen și tocmai de aceia poziția mea era foarte grea”. Fără a o fi o cronică de război, Ioan Popa reține pe filele caietului său și aceste momente: numărul credincioșilor plecați „știind și convinși fiind că prin sângele său vărsat, va fi țesut p[en]tru neamul său un viitor mai frumos, mai strălucitor, mai bun, mai sănătos decât acum este prezentul”²³, veștile puține care le parveneau celor de acasă, unele venite din „țara muscalilor”, scrise în limba germană, atunci când cel plecat nu se descurca în redactarea unei scrisori către

acte și documente, protocoale sinodale și congresuale” (SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1914, f. 46).

²⁰ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 155^r (în **Anexă**).

²¹ *Loc. cit.*, f. 159^v (în **Anexă**). Într-o analiză asupra situației demografice a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea, Jancsá Benedek considera că „sășimea se prezintă în cazul cel mai favorabil ca o rasă stagnantă, dacă nu decadentă” (Togan 1900, p. 48). Modelul de tip modern de control al nașterilor, a dus la o evoluție numerică descrescătoare a acestei etnii și în doua jumătăți a sec. al XIX-lea și începutul secolului XX (vezi Crăciun 2003, p. 69-88; Crăciun 2008, p. 19-32).

²² Vezi curentul favorabil prediciei, inițiat de preotul Nazare și susținut de preoții ardeleni ortodocși la Rustoiu 2019, p. 114-115.

²³ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 160^f (în **Anexă**).

cei dragi, lipsa alimentelor, dar și a muncitorilor atât de necesari pentru lucrările agricole.

Îl găsim astfel în documentele din arhiva parohiei solicitând ajutor Consistoriului arhidiecezan pentru școală, la puțin timp de la instalarea sa în parohie, în 2 februarie 1915: „Salariul învățătoresc fiind 1800 cor., o sumă destul de însemnată pentru a se repartiza pe popor, și și dacă o facem, nu-i chip de a o putea încasa toată de pe capii de familii cari sunt «să facă slujbă la împăratu» și nici de pe cei ce sunt acasă chiar cari sunt năcăjiți în alt chip. Aceeași stare de lucruri o aflăm și la frații de altă confesiune”²⁴. În martie 1916, cere din nou ajutor de la Consistoriu. Banii, consideră parohul, nu puteau fi adunați de la enoriași din mai multe motive: „1) Întâiu din lipsa de bărbați pe acasă, din care motiv lucrul e f[oar]te scump [...] în cazul când chestiunea s-ar forța, atunci am face un păcat de neertat, trecând fruntașii acestei parohii la uniație. [...] Cu atât mai vârtos cu cât prin acest sprijin se ușurează greutățile multor parohieni ortodocși, să ușurează multe greutăți cu cari am se lupt în această parohie în care n-am nimica, nici bis[erică], fără numai f[oar]te slabă”²⁵, nici case parohiale, nici sesiune parohială, ci sărăcie mare, mare f[oar]te”²⁶.

În doar două luni reușește să înzestreze biserica cu un potir, o stea, o Evanghelie, din bani donați de credincioși. Tot din donații sunt cumpărate cinci icoane în valoare de 100 coroane, la care se adaugă două perdele, două acoperitoare de tetrapod, un acoperământ de potir, o linguriță de argint și o față de masă”²⁷.

Alte trei icoane și veșminte preoțești noi au fost sfințite în 29 august 1915”²⁸.

Reflecțiile asupra trecutului parohiei sunt puține. Ele se referă la dispariția maghiarilor din localitate după evenimentele anilor 1848-1849, la existența până atunci a celor două „jumătăți”: Bucerdea Vinoasă Românească și Bucerdea Vinoasă Maghiară, ori la numărul credincioșilor: „Înaintașii mei, întrucât se

²⁴ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 72. Școala era mixtă, folosită atât de ortodocși, cât și de greco-catolici.

²⁵ De starea precară a bisericii se plângea și antecesorul său: „[...] se ruinează păreții, boltitura, fruntariul bisericei sunt crepate astfel încât e mare temere că se va ruina și cădea cu totul cauzând daune și chiar periclu de viață” (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4311, doc. 11).

²⁶ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1916, f. 59-61; Deși anunța cu mândrie în *Însemnări* că „în parohia mea se varsă anual un capital de 30000 cor. de la 26 inși câți sunt duși” în America (SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 156^v, în *Anexă*).

²⁷ În valoare de 80 cor., 40 fil. (SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 157^v, în *Anexă*).

²⁸ Un inventar al parohiei ortodoxe din anul 1872, menționează existența în biserică a „6 icoane vechi de lemn”, un epitaf din 1860, un antimis vechi, un potir de cositor, veșminte preoțești „de carton”. Evanghelia era din 1844, tipărită la Sibiu (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4284, doc. 10). Donațiile și înnoirile anului 1915 erau mai mult decât necesare!

poate constata din protocoale, aveau un popor de 1000-1200 suflete, sub a lor ocârmuire, până când eu cu 757 suflete²⁹. Amintește, de asemenea, starea precară a lăcașului de cult, care nu mai putea fi reparat, pentru zidirea căruia trebuia să găsească fonduri, dar pe care îl descrie în *Însemnări*, fără a menționa un an al construcției acestuia: „O Biserică forte veche, cu un pridvor și o clopotniță lângă ea, provăzută cu 3 clopote, din cari cel mai mare era foarte de preț, având un glas foarte frumos, moale și din samă afară duios. Starea Bisericii pe dinlăuntru și pe dinafară lăsa foarte mult de dorit³⁰. Doar în corespondența mai târzie păstrată în arhiva parohiei datează biserica în anul 1702³¹, deși un *Inventar* din anul 1872 consemna lăcașul „cu zidulu de peatră și cărămidă, coperișulu de șindile”, ca fiind edificat în 1772 și „aproape ruinatu”³², iar un altul, semnat de preotul Ioan Popa și de epitropi la 31 ianuarie 1915, pe un inventar mai vechi, din 1912, a fost completat la rubrica referitoare la starea bisericii: „însă veche de tot și prea mică”³³.

Ar fi urmat, desigur, ca preotul Ioan Popa să noteze în alte caiete momentele importante legate de activitatea sa în parohia din Bucerdea Vinoasă, dar, deși am cercetat în continuare fondul aflat la Serviciul Județean Alba al

²⁹ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 157^r, în *Anexă*. Informațiile preotului nu erau corecte, căci statisticile oficiale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au înregistrat altceva. În 1867 erau 370 de credincioși greco-catolici (Josan, Fleșer, Dumitran 1996, p. 254), o statistică a ortodocșilor, puțin mai târzie, din 1872, consemnând 674 credincioși (403 ortodocși în Bucerdea Românească și 271 în partea ungurească, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4289, doc. 15). În 1900 la Bucerdea Vinoasă erau 585 greco-catolici și 641 ortodocși (*Șematism* 1900, p. 137-138).

³⁰ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 154^v, în *Anexă*. Clopotul s-a pierdut, rechiziționat fiind de armata Imperiului: „Comuna bis[ericească] Bucerdea Vinoasă a avut 3 clopote: unul de 267 klgr., de la an. 1802 și deci a fost recuirat, două de câte 18 klgr., din cari unul iar a fost recuirat de com[una] mil[itară] din Alba Iulia, rămânând unul singur p[en]tru îndeplinirea misiunii sale. Comuna bis[ericească] n-a avut nici un clopot de la 1700 sau de mai înainte. Oficiul parohial gr. ort. rom. Ioan Popa, paroh, Bucerdea-Vinoasă, la 3 Ian. 1918 (SJAAN, fond *Protopopiatul Ortodox Alba Iulia*, acte înregistrate, dos. 3/1918, f. 1-2).

³¹ În 1918: „Parohia noastră din Bucerdea Vinoasă are o biserică foarte veche, anume de la 1702. Față cu n[umă]r[ul] poporului, biserica este mică de tot, așa însă, foarte adeseori Duminica, apoi cu atât mai vârtos la praznice mari bis[erica] este arhiplină, și o mulțime de popor ascultă pe la ferești” (SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1918, f. 13^r, 85^v). De asemenea, în 1922: „Noi, gr. orientalii din B[u]c[er]dea V[inoasă] avem o biserică scundă, veche de la 1702, bine știți Dv. care sunteți de aci, zidită de strămoșii noștri cu mare jertfă, după a lor putere. Această casă a lui D-zău și-a făcut datoria ei pe deplin după 220 de ani în care timp a dat alinare sufletească tuturor celor năpăstuiți dintre noi, a dat hrană sufletească tuturor bunilor strămoși și moși cari s-au mutat de la noi în altă lume, a dat viață creștinească la unii dintre noi, și ne dă și azi. Sosit-a și vremea ei, adecă zidurile ei bătrâne azi au primit crepături adânci, în urma căroră vreau să se odihnească” (*loc. cit.*, dos. 1/1922, f. 42).

³² MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4284, doc. 1.

³³ SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1912, f. 50. Despre datarea bisericii vezi Cristache Panait, Istudor 1981, p. 141-147 și Dumitran, Cucui 2009, p. 15-17.

Arhivelor Naționale, nu am mai găsit urmarea *Însemnărilor* nici la dosarul anului 1916, nici la următoarele. Dintr-un raport al protopopului de Alba Iulia, Ioan Teculescu - un răspuns la un circular venit de la Sibiu din 3/16 octombrie 1916 prin care se cereau informații „despre starea parohiilor în urma invaziunii armatei regatului România” și „cari preoți din protopresbiteratul de sub iurisdicțiunea P. O. DTale: a) s-au refugiat; b) au fost internați și c) au fost deținuți și unde să află de prezent?”³⁴ -, îl găsim printre cei internați și pe „Ion Popa din Bucerdea Vinoasă”³⁵. Informații certe despre locul de detenție nu deținea nici protopopul: „Tot din această comună mai sunt internați și clericii Ion Pop, curs III și Emil Pop, curs II. [...]”³⁶. Toți aceștia sunt în comitatul Sopron, dar în care localități anume, nu știu decât despre preotul Ion Neagoe, carele mi-a scris o carte poștală în care îmi face cunoscut că este dimpreună cu Candin Suciul în comuna Csorna din comitatul Sopron”³⁷.

Continuarea însemnărilor, dacă le-a mai scris³⁸, ar fi fost desigur interesantă, lămurindu-ne mai mult asupra motivului reținerii, de ce anume a fost acuzat preotul considerat un „neprieten” al statului maghiar și un pericol pentru integritatea acestuia dacă ar mai fi rămas, după intrarea României în război, în mijlocul comunității din Bucerdea Vinoasă. În cartea dedicată acestui subiect de Sebastian Stanca (reținut de autoritățile maghiare în aceeași perioadă), Ioan Popa descrie destul de sumar perioada detenției, păstrând discreția asupra celui care l-a acuzat de uneltire împotriva statului ungar: „Deținut în 3 Sept. 1916 am fost escortat pe jos la Alba Iulia și închis într-o odaie infectă. Purtat pe stradele orașului am fost huiduit și batjocorit de ovrei și după trei zile espedit în vagon de vite la Sopron și internat la Borisfalva. Eliberat în 3 Martie 1917 am stat acasă internat încă șapte luni. Am fost pârât de o persoană ale cărei motive meschine nu le înșir fiind prea urâte”³⁹.

Din păcate, și filele de arhivă păstrate la Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale ori cele de la Muzeul Național al Unirii⁴⁰, redactate și

³⁴ SJAAN, fond *Protopopiatul Ortodox Alba Iulia*, acte înregistrate, dos. 316/1916, f. 1^r.

³⁵ *Loc. cit.*, f. 1^v.

³⁶ În raport sunt menționați ca internați și preoții: „Ion Berghian din Hăpria română, Candin Suciul din Măgina, Ion Neagoe din Stremți și Ion Bogdan din Totoiu” (*loc. cit.*)

³⁷ *Loc. cit.*

³⁸ S-au pierdut ori au ajuns într-un fond necunoscut nouă!

³⁹ Stanca 1925, p. 112-113. Informații legate de arestarea sa sunt oferite ulterior și de studentul la teologie Ioan Pop, ajuns și el la Sopron: „A fost un preot de ispravă, mult iubit de poporenii. Un adevărat român. Arestat la 3 Septembrie 1916 de unguri, dus la Alba Iulia, huiduit, scuipat, batjocorit; internat apoi în com. Borisfalva (jud. Sopron), până în Februarie 1917” (Popescu 1940, II, p. 17). Drumul spre locul de detenție și condițiile mizere în care în aceștia au trăit la Sopron sunt descrise de Sebastian Stanca (vezi Stanca 1925, p. 16-41; Groza, Nisipeanu, Morariu 2016, p. 115-135).

⁴⁰ Provenite din arhiva Protopopiatului ortodox Alba Iulia.

semnate de preotul Ioan Popa, omit cu desăvârșire acest subiect⁴¹, ele făcând referire strict la problemele parohiei: plata salariului învățătorului, sesizările referitoare la structura șubredă a bisericii și problemele cotidiene ale credincioșilor.

În noiembrie 1918 a fost ales președinte al Consiliului Național Român local⁴², participă apoi, alături de alți 600 de locuitori, de preotul greco-catolic Aurel Giurca și de conducătorul gărzii naționale din Bucerdea, Matei Coriolan, la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918⁴³. În fondul parohiei nu a lăsat nici un document scris despre această implicare a sa, doar despre eforturile pentru zidirea unei noi biserici și corespondența legată de aprobarea acestui proiect⁴⁴ ori ajutorul cerut Consistoriului sibian⁴⁵ și bucerzenilor plecați în Statele Unite ale Americii⁴⁶. În 1925 biserica nouă din Bucerdea Vinoasă a fost sfințită. Pentru strădania sa, preotul Ioan Popa a fost distins cu brăul roșu⁴⁷.

O biografie completă a parohului din Bucerdea Vinoasă, reconstituită din perspectiva timpurilor în care a trăit și a evenimentelor în care s-a implicat, ar fi un demers recuperatoriu necesar. Dar, deocamdată, lăsăm filele de arhivă să spună povestea acomodării acestuia în noua parohie și faptele sale, așa cum a vrut și a știut să le scrie în caietul său, „Caietul 1”, început în 1 ianuarie 1915...

⁴¹ Deși discursurile susținute de oamenii politici ardeleni care incriminau procedura arestărilor și condițiile mizere în care trăiau aceștia au fost publicate de ziarele contemporane (vezi *Unirea*, Blaj, nr. 66 din 3 noiembrie 1967, p. 1-2, nr. 67 din 10 noiembrie 1917, p. 1-2, nr. 69 din 17 noiembrie 1917, p. 23, care a transcris interpelarea lui Ștefan Cicio Pop din Parlamentul maghiar după *Foaia Poporului Român*, ziar tipărit la Budapesta).

⁴² Josan, Fleșer, Dumitran 1996, p. 273, 334.

⁴³ *Ibidem*, p. 280.

⁴⁴ SJAAN, fond *Parohia ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1918, f. 13, 85. Fondul pentru zidirea bisericii a ajuns în 1918 la 8000 de coroane.

⁴⁵ Consistoriului sibian îi solicită un ajutor de 500 coroane (*loc. cit.*).

⁴⁶ Un „Apel” către aceștia este datat 1922 (SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1922, f. 42).

⁴⁷ *Renașterea*, Cluj, nr. 37, 13 august 1925, p. 5. În 1929, preot al Bucerdei Vinoase a fost numit Mircea Fodorean (Albu 2015, p. 67).

ANEXĂ

/f. 151/ *Întâmplările mai însemnate observate în timpul Păstoriei mele.*

Bucerdea Vinoasă, la 1 Ian. 1915.

Ioan Popa paroh

Caietul I

/f. 152'/ Cu ajutorul lui D-zău, eu, Ioan Popa, paroh ortodox român în Bucerdea Vinoasă, din anul Domnului 1915, 31 Ianuar, mă hotărâi a scrie istoricul acestei parohii din clipa întrării mele aici, p[en]tru că după a mea știință socot a fi de foarte mare însemnată din p[un]ct de vedere istoric facerea cu mare conștiințiozitate a așa-numitei „Condice parohiale”.

De aceia, las moștenire urmașului meu în această parohie ca această carte să o scrie el, cu mare conștiințiozitate.

Această *Condică* am început să o scriu în ziua Domnului 20 Martie st. v. 1915, punând la început „Biografia mea”.

Eu, parohul „Ioan”, m-am născut în comuna Măhaciu, comitatul Turda-Arieș, din părinții Constantin și Valeria, economă, de religia greco-catolică. Celea 4 elementare le-am urmat în școala nemțească din orașul Aiud, având ca dascăl pe Weinrich Frigyes, un om plin de tot devotamentul p[en]tru școală. După 4 ani am fost dat să urmez gimnaziul în orașelul Blaj, unde avui de profesor de clasă pe aderentul lui Moldovan Gergely, pe Alesiu Viciu, din clasa I-în clasa a III-a. Aici s-a străplântat în sufletul meu dragostea față de poporul românesc, mai ales în casa profesorului Gavrilă Precup, un foarte bun român; începui gimnaziul în anul Domnului 1900/01, și-i pusei capăt în anul școlar 1908/09.

În toamna anului 1909, Octombrie 1, mi-am luat drumul lung de a nu mă mai întoarce /f. 152'/ un an de zile la vatra părinților mei, lăsați măhniți. Mă dusei în orașul mare Austriac Salzburg, p[en]tru a-mi face anul de voluntar în regim[en]tul curat nemțesc „Erzherzog Rainer” Nr. 59. Pentru mine, care mă dusei cu gândul de a mă inactiva, era o plăcere adevărată, p[en]tru colegii mei un chin. Aici am văzut ce însemnează a fi omul datoriei. Și aceasta am învățat-o de la neamțul Austriac. Dar pe lângă aceasta am învățat să-mi iubesc neamul și mai tare, și să mă gândesc cum i-aș putea eu, după a mele puteri fi de folos. Urmând sfaturile frumoase ale Dlui major pensionat George Fleșer, care pe atunci se afla în frumoasa villă, la „Aigen”, lângă Salzburg, mi-am deschis ochii și am văzut pe unde am umblat. Astfel, în anul acesta am avut marea fericire de a vedea mai amănunțit orașele: Wiena, Linz, Innsbruck, Hall, Reichenau din Elveția, culegând din fiecare atâta cât putea să vadă ochiul unui băcat de 19 ani. Acest an mi-a fost școala vieții mele, din care am scos multe învățături frumoase, dar și foarte folositoare pentru mine.

Astfel format, în 1 octomvrie 1910, părăsii aceste locuri frumoase și venii eu în frumosul și însemnatul nostru Ardeal, făcând praxă juridică la avocatul Dr. Weisz Zoltan, în Vințul de Sus. În cancelarie începui să cunosc /f. 153'/ sufletul încă neformat al neamului meu și din ce în ce îmbătrâniam în praxă, îmi era tot mai grea la inimă această carieră lipsită de ideal.

Mă hotărâi ferm să mă întorc și plec spre acea carieră sfântă de care altădată am fugit și aceasta era „chemarea preoțească”. Sfântă slujbă este aceasta și dătătoare de viață.

Astfel, după așa o hotărâre am cercat să fiu primit la Seminar în Blaj, dar fără succes, și astfel, în August 1911, părăsii religia gr.-cat și intrai în sânul bisericii adevărate dreptcredincioase ortodoxă, intrând totodată în Ziua Domnului de 12/25 Sept. 1911 în Seminarul teologic greco-ortodox din Arad. Aici am stat un an, având de director pe părintele protosincl R. Ciorogar, de profesor de curs pe bunul părinte Teodor Botiș.

Sfaturile distinșilor profesori de la Seminar urmându-le, am învățat a fi adevărat ortodox și a fi adevărat român. Am trecut în anul 1912 la Sibiu, făcând al II-lea și al III-lea curs teologic la Sibiu, sfârșind studiul teologic în 15 Iulie v. 1914.

Mă aflu la sfârșitul carierei mult dorite, plin de idealism bazat pe realitate și crescut ortodox din creștet până în tălpi.

Timpul și etatea mea, care acum număra 25 ani, mă chema spre activitate în mijlocul poporului meu, unde mă doream spre ceea ce și m-am pregătit. În 12/25 am plecat, cu gândul la D-zău /f. 153'/ și cu încredere în puterile mele, că voi putea să păstoresc un popor, cu credință și evlavie, mă prezentai în parohia Bucerdea Vinoasă, unde azi păstoresc.

În 2/15 Noemvrie 1914 am fost ales cu majoritate absolută de voturi față de cei trei contracandidați, fără nici o turburare în mare.

În 29/XII [1]914 primii hirotonirea de diacon și în 30/XII [1]914 cea de preot, prin punerea mâinilor din partea Excelenței Sale Ion Mețianu arhiepiscop și metropolit în Sibiiu.

În 23 Ianuarie n. [1]915 fui instalat de paroh în Bucerdea prin Prea Onor[atul] Domn Ion Teculescu, protopresbiter în Alba Iulia.

Înaintea acestor din urmă preamăresc actul sfânt al cununiei mele cu Victoria Crișan, fiica parohului gr[eco] ort[odox] din Murăș-Decea, în ziua Domnului 20 Dec[embrie] n[ou] [1]914.

Anul nașterii mele este 1 Octomvrie 1890.

Aceasta este Biografia mea, descrisă cu mâna mea proprie, ziua de 20/III st. v. 1915 în Bucerdea Vinoasă.

/f. 154'/ Ziua Domnului de 24 April 1915 am scris celea de mai jos.

În 10 Ianuarie st[il] vechiu în o zi de Sâmbătă, mi-am făcut intrarea în Bucerdea Vinoasă și servind la sf. Liturghie împreună cu parohul administrator Petru Circo al Ighiului, de față fiind și Dl. protopop Ioan Teculescu.

După sf[ânta] slujbă mi s-au predat cheile și Evanghelia și cu ele puterea de a fi conducătorul natural și părintele sufletesc al parohiei.

La urmă primii oficiul parohial, care durere a fost foarte neglijat de fratele antecesor, lipsind foarte multe acte de preț din cauza cărora eu azi întâmpin o foarte mare greutate.

Îmi iau voie să dau și respective se pun pe hârtie starea în care am aflat averea bisericii. Toată era următoarea:

O Biserică forte veche, cu un pridvor și o clopotniță lângă ea, provăzută cu 3 clopote, din cari cel mai mare era foarte de preț, având un glas foarte frumos, moale și din samă afară duos. Starea Bisericii pe dinlăuntru și pe dinafară lăsa foarte mult de dorit. În jur de Biserică se află cimitirul părăsit de ani de zile, neîngrădit, umblau tot felul de jigonii, scurmând morminte și mai și alte blăstămății se sevârșiau, încât îmi făceam gând, cu atât mai vartos cu cât nu aveam bani să ne putem ajuta.

Înaintașul meu văzând că ar fi bine să se zidească o Biserică nouă, făcu pașii necesari p[en]tru în[j]ghebarea unui fond p[en]tru zidi-/f. 154'/ rea Bisericii și p[en]tru mărimea lui mulțumită am să dau bărbaților harnici emigrați la America, care au colectat suma de azi 1100 cor., depuși la banca „Izvorul” spre fructificare.

O altă sumă, tot p[en]tru acest scop este la [banca] „Iulia” spre fructificare. Ca avere bisericească mai puteam număra 400 cor. depuși la „Izvorul” spre fructificare; și în hotarul Cricăului un pământ de 25-30 feldere de sămănătură. Apoi în hotarul nostru unul de 6 feldere de sămănătură „Sub Vale”.

Ca avere am mai putea pune la Biserică și nește debitori foarte vechi, cari foarte greu o vom putea-o scoate.

Aceasta era starea faptică a averii bisericii, în timpul când eu am ocupat postul de paroh la Bucerdea.

Ocupai acest post atunci când în parohie era mai mare necesitatea, pentru că comuna bisericească a fost prea lăsată în grija sorții, care a fost nefavorabilă p[en]tru credincioși. Eară de altă parte, atunci când focul european era mai crâncen și tocmai de aceia poziția mea era foarte grea.

Am foarte mult de mângâiat părinți, femei și copii lăsați în grija sorții, plini de năcazuri acasă, fără bucate cea ce era mai mult ca orice. Am duși 122 bărbați și juni. Muncă groaznică am de făcut, dar D-zău mă ajută, căci eu fierbinte îl rog.

/f. 155'/ Acestea mai de jos scrisă sunt în 25 April 1915 v.

Azi vreau să umplu aceste pagini cu starea în care am găsit eu comunitatea creștină cu privire la viața religioasă-morală.

Când am intrat p[en]tru întâiași dată în Biserică am văzut-o ticsită și bărbați și femei, eară rugăciunile ce se înălțau la Dzău erau foarte ferbinți, ceea ce și azi tot așa. În general vorbind, starea „Religiosității” e foarte mare, nu stăm însă tot așa și [cu] „Moralitatea”. Aceasta lasă foarte mult de dorit mai ales la genul feminin. Aceasta am constatat-o cu ocaziunea sfintelor „Mărturisiri” din postul Paștilor, când am *mărturisit la 400 inși*. Aceasta a fost foarte mult, p[en]tru că la antecesorul meu nu mergeau mai mult de 150 niciodată.

Am început din mijlocul postului și au durat până la Joia mare zilnic.

Au fost foarte conștiențioasă făcută încât m-am putut convinge cel puțin în parte mare, despre sufletul fiecărui penitent.

Doauă păcate s-au remarcat îndeosebi: „desfrâul și credința în descânțece și vrăjitorii”.

Cauza primului păcat după a mea părere ar fi: „Înstrăinarea bărbaților prea timp îndelungat de la casă, duși fiind la America 5-10 ani”. În timpul acesta, femei tinere lăsate în grija sorții ușor pot să alunece pe prăpastia desfrâului, dându-li-se și ocaziunea foarte des.

De păcatul acesta însă nu sunt lipsiți nici bărbații, cărora dându-li-se prea des ocazia de a se bucura lângă paharul plin cu vin și apoi a se turmenta și apoi pica */f. 155'/* în ghearele păcatului vicios și astfel liniștea casei proprii este total nimicită.

A doaua cauză a fost lipsa totală de viață pastorală.

Cauza păcatului al II-lea până azi nu l-am putut afla.

Pentru sanarea acestor rele ca mijloc am luat *predica*, pentru fiecare Duminecă și sărbătoare de peste an. Apoi convingerea mai des cu respectivii, între 4 ochi.

Astfel având voie să lucru, Rog pe atotputernicul D-zău să-mi dea tărie să pot duce la sfârșit bun, începutul cu Dzău făcut.

Participarea la sfta Liturghie este făcută cu multă evlavie și în măsură mare. Sărbătorile și Duminecele să țin toate și numai în cazul cel rău, când nu-i cu puțință atunci se lucră. Ca dovadă îmi este cererea alor câțiva țărani cu stare bună în ziua a III-a de Paști p[en]tru a-i deslega să meargă cu carăle după fân la munte, fiindcă acasă nu mai este și altele asemenea acestora.

Nașterile la an variază între 20-30 dintre cari, până la 5 sunt nelegitime, ce[e]a ce mă doare. Concubinate aproape dispărute, nr. 2 între toți credincioșii.

La intrarea mea în parohie am remarcat existența unor partide cari își au rădăcinile departe, în moși, și cari s-au format în urma îmbunătățirii stării materiale a unei familii față de ceialaltă. Descrierea acestor partide o las p[en]tru mai târziu, când voi vedea că înaintarea în trebile Bisericești încă va stagna.

Acum rămân numai atât că starea politică a comunei stagnează, ear înțelegerea între partide nicidecât nu samănă cu a celor din comună. *Viitorul*: a părintelui protopop Simu de la Sebeș.

Ion Popa

/f. 156'/ Celea de mai jos le-am scris în ziua de 28 April 1915

Azi voiesc să dau o icoană fidelă a stării culturale-economice a parohienilor mei.

Bucerdea Vinoasă ca parohie gr[eco] ortodoxă română are 757 suflete. Sinodul parohial constă din 142 votanți.

Ocupațiunea parohienilor este economia de câmp, vieritul în măsură foarte mare și cultura vi[i]lor.

În preponderență vieritul este venitul cel mai mare, cu ajutorul căruia aproape ½ din parohieni își câștigă pâinea de toate zilele. Pentru că foarte mulți sunt cari în urma comasării locului au rămas pe drum, având numai o viță pe care bine cultivându-o îi ducea în casă grâul și cucuruzul necesar p[en]tru un an.

Tocmai fiindcă sunt oamenii capabili de a vinde anual la zăci de mii de hectarii pe an, de aceia și în ei a intrat Duhul de neguțător. Fac întreprinderi cu sume foarte mari și rar este să dea faliment.

Cum că sunt buni negustori dovadă avem crășmele și prăvăliile ce le avem în sat, toate susținute de români.

Nici nu mi-aș putea închipui ca unul de sânge străin – fie acela oricine – să poată trăi aici în această comună curat românească.

Simțul românesc este adânc în suflete băgat și aceasta o datorăm simplu numai alegerilor parlamentare având ca candidat naționalist pe Dr. Alex[andru] Vajda Voievod.

/f. 156/ Starea economică ar fi fost și mai bună dacă comasarea nu ar fi durat 28 de ani, lăsând vreo 4 ani țărănimea fără de bucate. Acest lucru a făcut pe mulți să prindă brațul pribegiei, să îmbrace haină nemțească în locul frumosului port ce este la noi și să meargă în țara [lui] Cristofor Columb și Amerigo Vespuci - *America* - p[en]tru a face bani spre a-și scutura năcazurile ce i le-au făcut inginerii cu unii ori alți proprietari mai buni din comună.

Astfel părăsit-au a lor vetre părinți și fii și au intrat în fabricile pustiitoare de vieți foarte mulți și, mulțămită hărniciei și cumințaniei lor și-au scuturat năcazurile și dacă privești în lungul și latul parohiei îți spune părinții: Această casă e făcută pe bani din America. Și-mi este mai mare dragul că în parohia mea se varsă anual un capital de 30000 cor. de la 26 inși câți sunt duși.

Banii Americani numai au ridicat neagra sărăcie din sufletul multor familii. Zace însă în firea omului că dacă are din belșug unele lucruri și mai ales bani, apoi să se dedea la necruțare și la lux, care duce apoi la desfrâu și iată cauza păcatului acestuia pe care îl accentuam la începutul acestor Note.

Starea culturală este mulțămitoare, putând afirma că 50% știu ceti și scrie, și o parte din ei poartă foi cotidiene: *Românul*, apoi foi săptămânale: *Libertatea*, *Foaia Poporului* etc.

Atâta avui de zis despre aceasta.

Ioan Pop

/f. 157/ Aceasta s-au scris în 12 Maiu st. v. 1915

Spre marea mea durere, dar totuși vreau să las posterității o știre pe cât de mică, dar tot pe atât de adevărată, despre casa lui D[umne]zău, sf[ânta] Biserică. Înaintașii mei întrucât se poate constata din protocoale, aveau un popor de 1000-1200 suflete, sub a lor ocârmuire, până când eu cu 757 suflete. Din aceasta să poată vedea cu câtă conștiențiozitate au păstorit frații în Hristos. Mulțumită Domnului că a răsărit Dzău în sânul bisericii familiei ca a D[omnu]lui Antonie Pop și Ștefan Muncuș, cari s-au distins în apărarea ortodoxiei la noi în parohie.

Era foarte ușor înaintașilor mei să ridice un frumos „Sion” având populațiune mai mare, mai bogată, venită la Sf[ânta] Biserică, intravilane mai ieftine. Cu atât mai greu îmi este mie azi, când totul este contrar de la cea mai sus-zisă.

Dar mulțumită lui D[umne]zău că am aflat inimi cari mă înțeleg, suflete doritoare de progres, și fiind eu la culmea chemării mele de paroh, voi face totul.

Îndată ce am pus piciorul în această parohie aflat-am cu cale p[en]tru a iniția cumpărarea unui sf. Potir, disc și stea, și o Evanghelie, cari erau sub critică.

/p. 157/ Făcui un apel călduros către populația gr[eco]-ortodoxă și s-au grăbit cu toții să răspundă la acest apel fiecare cu obolul său.

Astfel au răspuns la apel 60 inși cu 80 cor. 40 f., ear unul singur cu 27 cor: D [omnu]l Antonie Pop. Din aceștia s-au cumpărat un potir, disc, stea și Evanghelia, pe cari le-am dat

destinației sale la 8 Martie [1]915 când le-am sfințit ținând o cuvântare ocazională, îndemnând la facere de fapte bune.

Deja în ziua următoare, creștinii Dominic Pop și soția Agaftea, văduva Ana Pop l. Chiril, D-șoara Ana Pop; apoi Văd[uva] Ioan Muncuș, Ștefan Muncuș și soția Ana a[u] mai cumpărat 5 icoane de 100 coroane, cari azi ne împodobesc Biserica noastră. Iar pe acestea în 10 Maiu st[il] v[echi] le-am dat destinației lor.

Tot cu această ocaziune, dat-am destinației 3 perdele și 2 acoperitoare de tetrapod, un acoperământ de potir și o linguriță de argint și o față de masă dăruită de văd. preteasă Valeria Suci, fiica economului Ion Pop [al] l[ui] Chiril.

Toate acestea s-au făcut într-un interval de timp de 2 luni și astfel dar, cu mulțumită, exclam.: „Oile ascultă glasul meu și ele-mi urmează mie”.

D-zău să ne binecuvinteze începutul cu al său dar și cu iubire de oameni.

/f. 158^r/ Acestea le-am scris în 30 Maiu st. v. 1915

Pentru ca să se știe cu numele cei ce au cumpărat și potir și icoanele și lucrul de mână îi scriu și aici ca astfel posteritatea să știe să-și formeze măcar o idee cât de mică și să nu fie în totală ignoranță, cum am fost eu când am pus piciorul aici, nici având nici o informație, pentru ce am aflat în cale f[oa]rte mari greutăți.

Aceștia sunt următorii:

	Cor.		Cor.
văd[uva] Fica Truța n[ăscută]. Borza	2	Susana Stanciu	1
văd[uva]. Todora Truța n[ăscută] Bolea	2	Traian Stanciu	1
Irina Nistor gr[eco]-cat[olică]	1	Saveta Martin	1
Maria Bolea l[ui] Nic[olae]	1	Alex[andru] și Mihail Făt	2
Carolina Stoica	1	Ștefan Făt și soția	2
Maria Teț l[ui] Șandru	1	Gavrilă Bolea și soția	2
Paraschiva Bolea	2	Filimon Miclea	1
George Stanciu	1	Marina Muncuș	1
Istina Adam	2	Dora Constantin	1
Popa Netie și soția	2	văd[uva] Maria Truța	1
Victoria Truța	1	văd[uva] Matrona Miclea	1
Teodor Bolea și soția	1	văd[uva] Dna Szővász	2
Sima Popa și Florian	1	Pavel Stanciu și soția	1
Frăsina Martin și Andrei	2	văd[uva] Ana Pop	2
Amos Ștef. și Irina	2	Antonie Florea	1
Fimia Florea	1	Ioan Miclea	1
Maria Truța	1	Ioan Florea	2
Ioan Truța	1	Ioan Truța l. Nichita	1
Maria Truța	1	Mărina Mărian	1
Domnica Truța	1	Gaftina Heiuș	1
Andrei Fulea și soția	2	Istina Truța	1
Maria Nistor	2	Paraschiva Truța	40 f.
Amos Florea	1	Ana Muncuș	2
Ana Florea	1	Toma Miclea	1
<i>/f. 158^v/ Zamfira Pop</i>	1	În trecere de la sf[ântul] Potir	1.72 [?]

văd. Dna Maria Nestor	5	Maria Pop I[ui] Nic[olae].	1
Ioan Truța	1	văd. Lina Truța	1
Denie Miclea	1	Ana Bolea	1
Raveca Bolea	1	văd. preut. Valeria Suciu	2
Atanasie Florea și soția	2	Marta Hada	2
Amelia Suciu (gr[eco]-cat[olic])	1	Ecaterina Popa	1
Martin Birz (gr[eco].-cat[olic])	1	Lina Miclea	1
Dl. Antonie Pop	27	Maria Nistor	2
Văd. Ana Pop l. Chiril	5	Florica Tuța	1
D-șoara Ana Pop	5	Rusalina Popa	1
Domninic Pop	30	Lucreția Miclea	1
Agafia Pop	30	Ana Bolea	1
Ștefan Muncuș	30	Ear Dșoarele și Dnele care au lucrat perdelele sunt: Szövértz Mariska	
Ioan Muncuș	[împreună]		
Ana Muncuș			
Maria Muncuș	1	Ana Pop	
văd[uva] Sofia Muncuș	1	Victoria Popa preoteasă	
Victoria Truța	1	văd[uva] Valeria Suciu	
văd[uva] Ana Florea	2	D[oamn]na Lucreția Pop o linguriță de argint - 28 cor.	
Amfilofie Bolea	1	D[oamn]na Valeria Suciu o măsură pe altar	

Toate acestea date, destul de săci de altcum, le-am descris aici ca posteritatea să afle și să judece cea ce să poate judeca din astfel de lucruri.

D-zău cel Atotputernic să-și reverse darul său bogat asupra acestor creștini dreptcredincioși, cărora le place ca Sionul Domnului să fie curat, înfrumusețat și corespunzător cu gustul de împodobire al neamului Românesc.

/f. 159^r/ Acestea s-au scris la 8.VII [1]915 st.v.

Sunt aproape două luni de când (de când) nu am făcut aici nici o notiță, cauza a fost administrația Bisericească, care adânc m-a atras în ale ei rețele deoparte, eară de alta ocupația regulată pe fiecare duminică și sf[ân]tă sărbătoare cu câte o predică la sf[ân]ta maica biserică. Ca părinte sufletesc al parohiei mă îndatorează însăși cuvintele ap[ostolului]: „Muștră, ceartă și îndreaptă la timp și fără timp”, la a cuvânta cât să poate de des, p[en]tru că sunt absolut convins că nimic pe lume nu este așa de edificator ca și vestirea cu putere a Sf[in]tei Evanghelii. Aceasta singură, urmată cu fidelitate în toată viața pastorală și însoțită de punerea în practică a celor spuse de însuși păstorul-propovăduitor și o strictă supraveghere a parohienilor, aduce regenerarea întregii comunități pe calea adevărului și al progresului. Această țință sublimă mă face să-mi urmez drumul început, fără să dubitez că sfârșitul are să fie bun.

Ca dovadă că înainte de mine în această parohie cea mai sus-amintite nu s-au practisat aproape deloc, dovadă dau următoarea tragedie ce s-a desfășurat în decurs de 3-4 ani înaintea mea și s-a descoperit în a 5-a lună a păstoririi mele, o spun căci doară scopul scrisului meu de azi e acesta.

Cazul e următorul:

/f. 159^v/ Știut este că B[ucerdea] Vinoasă la 1848 era jumătate maghiară, dar cu ocaziunea revoluției au fost toți cei de viță ungurească stârpiți. A mai rămas totuși (un) o rămurea din neamul lui „Arpad” care e căsătorită după un țigan.

Această liftă netrebnică a umblat mult, câștigându-și multă experiență blăstămată pe care a pus-o în practică.

Remânând de la început blăstămatul păcat al desfrâului în această parohie, această femeie fără frică de D[umne]zău a prins în ghearele ei pe mai multe femei-Mame, cari când erau în starea binecuvântată, în a 3-a lună bea o beutură omorătoare, ca urmare avea „pierderea pruncului” zămislit. Această procedură fu urmată de ea pe lângă a sa clientelă, care era de tot numeroasă, vreo 3-4 ani, așa încât în comuna gr[eco]-ort[odoxă] era redusă foarte mult.

Fără să bănuiesc nimic, când mi-am ocupat postul de paroh, făcui în numeroase case observarea că prea puțini băieți sunt, căci azi-mâne se începe și la noi nefericitul sistem săsesc de doi.

„Canta până atunci merge la fântână până să sparge”.

Lucrul fu descoperit, dat pe mâna jandarmeriei care în prezent anchetează. Sfârșitul anchetei o să o scriu, p[en]tru ca să rămâie dovadă neuitată despre marea desfrânare în care zăcea poporul când eu venii.

Scopul meu e ca prin pildă de moralitate și prin vestirea cuvântului să scap parohienii de prohodul înainte de timp.

/f. 160^v/ *Bucerdea Vinoasă, la 13 VII [1]915*

La 1 August nou va fi anul când Austro-Ungaria a început groaznicul războiu cu colosul de la nord: Rusia. De atunci neconținut, în anumite răstimpuri, zăci de oameni se îndreptau din timp în timp chemați de glasul Augustului nostru împărat-rege pentru apărarea țării. Și fără nici o șovăire să duceau lăsând-și tot avutul său și tot ce aveau mai scump: Tată și Mamă, soția dulce și copiii neștiutori, frați și frumoase surori, știind și convinși fiind că prin sângele său vărsat, va fi țesut p[en]tru neamul său un viitor mai frumos, mai strălucitor, mai bun, mai sănătos decât acum este prezentul.

Și așa cei duși atunci și azi în luna a 12^{lea} trăesc cu dorul celor de acasă; unii ținându-se foarte tari în linia de foc, trimițând rar câte o știre de tot laconică, arătând celor de acasă că ei sunt vii. Alții însă, au scris carte la cei iubiți ai lor din țara „Muscalilor” în limba nemțească, scrisă de cutare sau cutare camarad ce știa această limbă, a imperiului german, lăsată de muscali ca limbă în care te poți înțelege cu ai tăi ce sunt acolo.

În timp de un an 132 de bărbați vânjoși mi-au părăsit parohia ducându-și sângele și viața ca tribut pentru țară și împărat.

Și s-au dus și s-ar mai duce știind că din sângele vărsat pe câmpiile străine va răsări viitorul de aur al neamului românesc din Ardeal.

/f. 160^v/ În timpul acesta cei rămași acasă, cărora cinste și vrednicie se cuvine lor, p[en]tru că – ajutați de Atotputernicul D[umne]zău – prin timp și-au văzut de lucrul câmpului așa de bine încât totul la timp s-a lucrat. A mai contribuit la aceasta și ajutoarele de stat împărțite femeilor rămase acasă. Durere, trebuie să scot la iveală și acest un lucru observat la unele femei, cari pre lângă toate momentele triste și dureroase ce ni le-a adus războiul, totuși nu să pătrundeau deloc, eară banii frumoși ce-i căpătau ca ajutoare de stat le foloseau p[en]tru lucruri netrebuire, pe lux, pe podoabe, din cari numai folosoase nu să puteau trage.

Până când bărbații lor nenorociți pe câmpurile de războaie sângerău crâncen, fără să aibe unde să-și plece capul, pe atunci femeile lor duceau o viață de numai bucurie nu producea.

„Dar nici o pădure fără de uscături”. Sunt femei însă care și-au înțăles rostul lor în războiul actual, cari din ajutorul de stat au făcut capital depus la bancă, zicând: „Vreau să fac bucurie bărbatului meu pe când să va reîntoarce, iar de nu să aibă copilașii mei ceva!”

Iată adevărata femeia care-și pricepe rostul ei în cazul de față.

Acestea le-am scris ca să se știe.

Ion Popa, paroh

/f. 161^r/ Acestea s-au scris în ziua Domnului 19 Septemvire 1915 st. v⁴⁸.

Feliul adevăratului creștin este ca El să-și dea seama de sufletul său de mai multe ori pe an. Spre scopul acesta am arătat însemnătatea foarte mare ce o au mărturisirile prin mai multe cuvântări în postul cel mare, în sf[ânta] maica biserică. Atunci mi s-au spovedit toată poporațiunea ortodoxă de la 15 ani în sus.

Cu ocaziunea sf[ântului] post al Adormirii Maicii Domnului am poftit din nou poporația ortodoxă p[en]tru a se spovedi. Mi-au venit la 50 de femei și vreo 10-15 bărbați. Nu pot afirma că să simțaste o îmbunătățire în starea morală a creștinilor, însă totuși mă bucură faptul că ie dragoste față de sf[ânta] Biserică și o alipire față de ea Ea se vede. Dacă odată se va înstăpâni această dragoste, atunci voi fi în stare să le fac p[en]tru că „dragostea toate le învinge”.

Tocmai această dragoste mă face să-mi îndoiesc puterile de lucru.

Ioan Popa, paroh

/f. 161^v/ Acestea s-au scris în ziua Dlui de 1/14 sept. [1]915

Pe această pagină voi să las eternizat numele acelor binefăcători ai sfintei Biserici cari s-au îndurat se cumpere celea 3 icoane: Sf. Treime, Sf. Ioan Botezătorul și Sf. Niculae.

Acestea sfinte le-am sfințit în 29/VIII – [1]915 la sf[ânta] liturghie în fața unei mari mulțimi de oameni, cu care ocazie am arătat rostul icoanelor și însemnătatea lor în Biserica creștină.

Donatorii sunt următorii:

Antonie Costanțoiu și soția Inocenția	30 cor.	
Gavrilă Sofia, Sofron Letiția, Filimon, Ana	10	
Maria Nistor și Martin Dumitru	10	
Andrieu Popa	3	
Chirilă Vasilie și soția	2	
Efrem Popa	1	
văd. Maria Căliman		60 fil.
Paraschiva Bolea	1	
Lucreția Costănoiu	1	
Niculae Popa	2	
Ileana Căliman	1	
văd[uva] Sofia Muncuș	1	
văd[uva] Ana Szovázy	2	
Fimia Florea	1	
Simia Maria	1	
Anica Sima	1	
Ioan Truța și soția	2	
Alexă Vladu și soția Marta	4	
Maria Truța n. Florea	1	
Ana Bolea lui Mihăilă	1	
Ilie Miclea și soția	2	
Simion Florea l[ui] Ilie	4	
Finica Borza l[ui] Simion	4	
Georguția Florea l. Simion	2	
/f. 162 ^r / Marina Florea	3	

⁴⁸ Probabil pagina a rămas necompletată și se decide să o nu o lase goală, astfel nu ne explicăm de ce consemnează aici în 19 septembrie, înaintea lui 1/14 septembrie 1915.

Ion Truța I[ui] Nichita	2	
Zoe Truța Crainic și soția	1	
Ana Heiuș I[ui] Ilie	1	
Ana Muncuș I[ui] Vasilie	1	
Domnica Truța	1	
Raveca Truța	1	
Ecaterina Stoica	2	
Luca David și familia	1	
văd[uva] Lina Truța	1	
Zamfira Stanciu I. George	1	
Marina Muncuș	1	
Frasina Martin	1	
Suma toată	107 cor., 60	
Icoanele au costat	92 cor. 50	
	15 cor. 10	

Această sumă de cinsprezece cor. 10 fil s-a destinat p[en]tru cumpărarea unui rând de veșminte preoțești.

D[umne]zău să-i binecuvânteze cu darul său și cu iubirea lui de oameni pe toți donatorii.

1/14 Sept[embrie] 1915. Ioan Popa, paroh rom.

/f. 162^v/ Acestea s-au scris în 13 Octomvre 1915 st. v.

Anul 1915 a fost o binecuvântare de la Dzău asupra parohiei mele, p[en]tru că Atotputernicul și-a trimis darurile Sale în chip f[oar]te îmbelșugat. Grâne, cucuruze, roada viilor f[oar]te frumoase și preț de tot bun. Aceasta a fost bucuria acestui an, plin de multă supărare dealtcum, pe urma războiului. Dar ca bucuria să fie și mai mare, am aflat de bine a iniția o colectă p[en]tru mărirea fondului zidirii bisericii. La această inițiativă au răspuns următorii:

	must		bani	
	ferii	cupe	Cor	Fil.
1. Alexandru Miclea	1	-	-	-
2. Ștefan Borza	-	-	1	-
3. Nastasia Muncuș și C. Pahon	1	-	-	-
4. Rusalina Pop	-	5	-	-
5. văd[uva] Lina Truța	1	-	-	-
6. Iosif Truța	1	-	-	-
7. Maxim	-	5	-	-
8. Alexa Hada	2	-	-	-
9. Sofron Truța	2	-	-	-
10. Augustin Bolea	1	-	-	-
11. Ana Truța	-	5	-	-
12. Alex. Truța	1	-	-	-
13. Isac Miclea	1	-	-	-
14. Nichifor Truția	1	-	-	-
15. Niculae Truția gr[eco]-cat[olic]	-	5	-	-
16. Vasilie Truția gr[eco]-cat[olic]	-	5	-	-
17. Andreiu Truția gr[eco]-cat[olic]	2	-	-	-
18. Achim Truția gr[eco]-cat[olic]	1	-	-	-
19. Mateiu Truția a Dinului	-	1	-	50
20. Pavel Stanciu	1	-	-	-

21. Ștefan Muncuș	5	-	-	-
22. Ion Popa paroh	5	-	-	-
23. Aron Truța	1	-	-	-
Ion Pop I[ui] Chiril ⁴⁹	2			
Andrei Miclea	2	-	-	-
Amos Florea	1	-	-	-
Benedic Giurgiu	-	5	-	-
Gavrilă Miclea	-	5	-	-
Ilie Miclea	1	-	-	-
Emilian Fet	-	-	2	-
văd[uva]. Teodora Truța	-	5	-	-
Ion Truța I[ui] Nichita	-	-	1	-
Amos Ștef	1	-	-	-
Saveta Raica	-	-	2	-
Pavel Truța	1	-	-	-
Ștefan Truța	-	-	-	4
Ion Muncuș și Sofia	1	-	-	-
Simion Lazăr	-	1½	-	-
Dominic Pop	-	-	10	-
Dosia Popa gr[eco]-cat[olic]-	1	-	-	-
Niculae Popa gr[eco]-cat[olic]-	1	-	-	-
Vasilie Popa gr[eco]-cat[olic]-	1	-	-	-
Giftă Sima	-	2	-	-
Niculae Sima	-	-	2	-
Simeon Căliman	-	-	4	-
Ioan Truța gr[eco]-cat[olic]-	1	-	-	-
/f. 163/ Laurean Florea gr[eco]-cat[olic]-	1	-	-	-
Nic. Truță și soția gr[eco]-cat[olic]	1	-	-	-
Domnica și Maria gr[eco]-cat[olic]	1	-	-	-
Ioan Florea și soția	2	-	-	-
văd[uva] Ana gr[eco]-cat[olic]	2	-	-	-
Ileana Bolea	-	3	-	-
Teodor Miclea	1	-	-	-
Saveta Metes și soțul	1	-	-	-
Ioan Miclea v[echiul] curat[or]	1	-	-	-
Toma Miclea	1	-	-	-
Niculae Bolea	1	-	-	-
Chirilă Borza	-	5	-	-
Borșa Dominic gr[eco]-cat[olic]	-	5	-	-
Bolea Mihăilă gr[eco]-cat[olic]	-	5	-	-
Maftciu Tat	-	-	2	-
Muncuș George	1	-	-	-
văd[uva] Mihail Rimba	1	-	-	-
Andrei Pop	1	-	-	-
Florea Muncuș	-	5	-	-

⁴⁹ Renunță la numerotarea credincioșilor.

Ioan Truța I. Nichita	1	-	-	-
Axente Bolea	1	-	-	-
D[oam]na Maria Meteș	2	-	-	-
D[oam]na Veronica Picoș	2	-	-	-
Ioan Truța și soția	2	-	-	-
Teodor Nistor	2	-	-	-
Dna Maria Nistor	1	-	-	-
Ilie Bolea	1	-	-	-
Amfilofie Bolea gr[eco]-cat[olic].	1	-	-	-
Milian Florea și Iacob	1	-	-	-
Martin George	-	5	-	-
Florea Simion I[ui] Simeon	1	-	-	-
Martin Șandru	-	-	2	-
Maria Miclea	-	3	-	-
Iancu Bolea	1	-	-	-
George Miclea gr[eco]-cat[olic]	-	4	-	-
Fica Miclea	-	4	-	-
Benedic Hada	1	-	-	-
Ion Truța și soția, crâșnic	-	-	4	-
Florea Pop I[ui] Dominic	-	-	5	-
Ana Pop I[ui] Dominic	-	-	3	-
Maria Pop I[ui] Dominic	-	-	2	-
Gavrilă Miclea	-	-	2	-

În 22 Noemvre st. v. 1915, mi-am dat seama în fața on[oratlui] comit[et] parohial despre colecta întreprinsă în parochia noastră gr[eco] ort[odoxă] p[en]tru înmulțirea fondului zidirii Bisericii. D-zău a binevoit a deschide inimele credincioșilor și a jertfi din prisosul lor din destul.

Astfel, rezultatul colectei a fost 84 ferii vin pe cari le-am vândut cu 549 cor., ear dăruiri în bani au fost 74 cor. 50 fil.⁵⁰, cu totul 595 cor. 50 fileri, decă cincisute nouazăci și cinci cor, 30 fil⁵¹.

Această sumă s-a depus la „Izvorul” din Ighiu pe lângă condiția că să pot ridica numai atunci când se va zidi Bis[erica], pe lângă conlusul comitetului parohial.

B[ucerdea] Vinoasă, 22 XI. [1]915 st. v.

Ioan Popa, paroh

(SJAAN, fond *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 151-163)

⁵⁰ Notează greșit, pentru că, rezultatul colectei în bani, așa cum rezultă din adunarea sumelor consemnate în tabelul donatorilor a fost 46 cor., 50 fil.

⁵¹ Corect 50 fil.

**An Unpublished Diary: the Most Important Occurrences from my Pastorate (1915),
Belonging to the Priest Ioan Popa from Bucerdea Vinoasa**
ABSTRACT

A diary identified in the holdings of the Orthodox Parish Bucerdea Vinoasa, preserved at the Alba County Directorate of the National Archives, depicts the events immediately after the ordination happened to the local priest, Ioan Popa. The 23 page text was entitled by the curate *the Most Important Occurrences Recorded during my Pastorate*⁵². Although he proposed to write continuously, other duties determined him to interrupt for days on end the notes concerning his activity, so that only 13 days from 1915 are noted in his diary. The first account, three pages long, is an autobiography that records all the landmarks of his career: the German school from Aiud, the Greek-Catholic gymnasium from Blaj, the military service accomplished at the 59 Regiment from Salzburg, the period as a trainee in the office of a lawyer from Vintu de Jos, years spent at the Theological Seminary from Arad, then that from Sibiu.

He was ordained as a priest of Bucerdea Vinoasa Parish (Alba County), with an old church and 757 believers, a part of them conscripted in the army of the Austrian-Hungarian Empire. In only two months he endowed the church with the ritualistic objects necessary for the religious service, replacing the old ones, worn out, that were in the church, only with the money from donations, delivered sermons and searched for finance to support the school.

He interrupts the *Written Accounts* on 22 November 1915. Other sources record that the priest was arrested and admitted to hospital in Sopron (Hungary), between September 1916 and February 1917, that in November 1918 he was elected president of the National Local Romanian Committee and that he participated, next to 600 people from Bucerdea, in the National Assembly from Alba Iulia, he built a new church between 1923 and 1925. He did not write anymore in his notebook, or if he did leaves were lost from the holdings of the parish.

A complete biography of the curate from Bucerdea Vinoasa, retraced from the perspective of the times he lived in and events that he got involved in, would be a necessary retracing approach. For now, the archive leaves, transcribed in the *Annex*, only told the story of his accommodation in the new parish and his deeds, the way he wanted and knew to put them down in his notebook, "Notebook 1", started on 1 January 1915.

Abrevieri bibliografice

- Albu 2014 - Alin Albu, *Protopopiatul Ortodox Alba Iulia între anii 1940 și 1945*, Cluj-Napoca, 2014
- Berki 2011-Tímea Berki, „From Grigore Moldovan to Moldovan Gergely. A Career in Homeland”, în *Acta Universitatis Sapientiae, Psychologica*, 3, 2011, p. 156-166
- Crăciun 2003 - Bogdan Crăciun, „Familia săsească între ideologie și demografie”, în *Caiete de Antropologie Istorică*, an II, 3, 2003, p. 69-88
- Crăciun 2008 - Bogdan Crăciun, „Two-Children-Family Model in the Evangelical Community in Transylvania. Case Study”, în *Romanian Journal of Population Studies*, II, 1, Cluj-Napoca 2008, p. 19-32
- Cristache Panait, Istudor 2014 - Ioana Cristache Panait, Ion Istudor, „Un monument istoric dispărut din bazinul Ampoiului (jud. Alba)”, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei. Seria artă plastică*, tom 28, 1981, p. 141-147

⁵² SJAAN (the Alba County Directorate of the National Archives), *Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă* holdings, inventoried documents, file 1/1915, f. 151-163.

- Comșa 1940 - Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului (Seria lor cronologică cu date bio-bibliografice)*, Blaj, 1940
- Dicționar 2019 - *Dicționarul personalităților Unirii. Delegații Adunării Naționale de la Alba Iulia* (coord. Dragoș Ursu, Tudor Roșu), Cluj-Napoca, 2019
- Dumitran, Cucui 2009 - Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *Simion Bălgrădeanul*, Alba Iulia, 2009
- Josan, Fleșer, Dumitran 1996 - Nicolae Josan, Gheorghe Fleșer, Ana Dumitran, *Oameni și fapte din trecutul județului Alba în memoria urmașilor*, Alba Iulia, 1996
- Lazăr 2011 - Ioachim Lazăr, „Un document inedit: Cronica bisericii greco-catolice a Săcărâmbului”, în *Sargeția*, 2011, p. 319-331
- MNUAI - Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
- Mitu 2006 - Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*, București, 2006
- Neagu 2018 - Răzvan Mihai Neagu, *Formarea elitei ortodoxe din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Cluj-Napoca, 2018
- Onofreiu 2012 - Adrian Onofreiu, „Restituiri istorice. Cronica parohiei greco-catolice Șoimuș scrisă de Ioan Baci”, în *Revista Bistriței*, XXVI, 2012, p. 173-202
- Păcurariu 1996 - Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996
- Popescu 1940 - Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, vol. II, 1940
- Rustoiu 2019 - Ioana Rustoiu, „Despre înmormântări, predici și rugăciuni la vreme de război”, în *Apulum Historia et Patrimonium*, LVI, 2019, p. 111-141
- Rustoiu, Vaida 2015 - Ioana Rustoiu, Pr. Dănilă Vaida, *Cronica parohiei Pâclișa (1901-1960)*, Alba Iulia 2015
- Rustoiu, Zecheru 2013 - Ioana Rustoiu, Dana Alexandra Zecheru, „O istorie prin cei mici: Cronica protopopului Lupșei, Vasile Gan (1902)”, în *Apulum-Historia et Patrimonium*, L, 2013, p. 477- 532
- SJAAN - Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale
- Stanca 1925 - Sebastian Stanca, *Contribuția preoției române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, Cluj, 1926
- Groza, Nisipeanu, Morariu 2016 - Mihai Octavian Groza, Gabriela Margareta Nisipeanu, Iuliu-Marius Morariu, *Sebastian Stanca (1878-1947). Un cleric cărturar din Sebeșul de altădată*, Cluj-Napoca, 2016
- Șematism 1900 - Șematismul veneratului cler greco-catolic al Archidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș, Blaj, 1900
- Tatai, Tatai-Baltă 2017 - Ana Tatai, Cornel Tatai-Baltă, *Anuarul Liceului de băieți greco-catolic din Blaj (1853-1945)*, Alba Iulia, 2017
- Togan 1900 - Nicolae Togan, „Cea mai veche statistică autentică a României ardeleni”, în *Transilvania*, II-III, februarie-martie, 1900, p. 41-55
- Weber 1999 - Peter Weber, „O identitate distinctă printre românii ardeleni. Profesorul Grigore Moldovan (1845-1930)”, în *Revista Bistriței*, XII-XIII, 1999, p. 133-137

Cuvinte-cheie: preot ortodox, biserică, autobiografie, caiet-jurnal, predică, Primul Război Mondial

Keywords: Orthodox priest, church, memoirs, diary, sermon, First World War